

РЕЦЕНЗИЯ

**за дисертационен труд
за придобиване на научна и образователна степен „Доктор“**

от: доц. д-р Данка Щерева Николова

Област на висше образование: Педагогически науки.

Професионално управление : 1.2. Педагогика.

Докторска програма : Специална педагогика.

Университет: Софийски Университет „Св. Кл . Охридски“.

Факултет: Факултет по науки за образованието и изкуствата.

Име на докторанта : Вая Цока

Научен ръководител: проф.д-р Емилия Евгениева

Тема на дисертационния труд: “Типология на дейностите по музикотерапия за приобщаване на децата със специални образователни потребности“

Биографични данни за кандидата:

Докторантката Вая Цока е родена в Гърция. Получава бакалавърската степен на образованието си в гр. Янина, след което завършва две магистърски програми – по психология и специална образователна методика за интеграция на ученици с увреждания в периода 2006-2013г. От 2020г. е докторант в СУ „Св. Климент Охридски“ към катедра „Специална педагогика“. За своето професионално усъвършенстване в областта на образованието Вая Цока успешно завършва девет специализирани обучения в университети в Гърция, някои от които са по следните теми:

- „Проблеми в специалното образование: Трудности при ученето – дислексия“
- „Методика на обучението по филологически науки“
- „Управление на образованието“
- „Използване на интерактивни системи в образователния процес“
- „Обучение на педагози за методика на работа в дистанционна среда“

Докторантката има участие в шест обучителни семинара и десет конференции по различни проблеми на образованието в Гърция. Нейните публикации са шест на брой в периода 2019-2023 г., като три от тях са по темата на дисертационния труд.

Добро впечатление правят иновативните програми, в които участва Вая Цока. Те са седем на брой и са проведени в периода 2012-2022г. Голяма част от тях са свързани с проблемите на културата, изкуството, музикалните традиции и музикалното обучение в Гърция.

Нейната професионална реализация е свързана както с музикалното училище в гр. Лариса, където работи от 2017г., така и като директор на училището в Еласона, където преподава филологически дисциплини. Вая Цока е семейна и има четири деца.

Актуалност на проблематиката

В публикациите в областта на музикознанието и терапевтичната дейност с музика често се дискутират и изследват въпросите за музикалната чувствителност, ритмичното въображение, тоналната фантазия и запаметяване на ритъмни структури, развитие на музикалния слух, както и проблеми на музикалното образование в

различните образователни степени. В настоящата разработка проблемите са от друго естество.

В докторската дисертация на Вая Цока се разглежда интересната и сложна взаимовръзка между музикалната възприемчивост и фонологичното осъзнаване при деца в норма и такива със специални образователни потребности. Работата е базирана на богат теоретичен преглед и осъществена изследователска дейност.

Въпреки създадените до момента много на брой тестове и конкретни изследвания в областта на музиката, по посочената тема те са само частично засегнати и аргументирани.

От споменатото до тук можем да твърдим, че темата на дисертационния труд е интересна, актуална и съвременна. В професионален план тя провокира вниманието към възможностите на музиката и нейното специфично терапевтично въздействие в процеса на фонологичното осъзнаване и четенето, а изследователската част е ценна в практико – приложен план.

Структура и съдържание на дисертационния труд

Предложеният дисертационен труд е с общ обем от 165 стандартни страници. Той включва въведение, две основни части - теоретична и изследователска, като всяка от тях съдържа съответно 4 и 2 глави, заключение, библиография от 155 източника на латиница и приложения.

Въведението съдържа ясна и точна обосновка за необходимостта на изследване връзката между музикалната чуваемост/възприемчивост и фонемната дискриминация при деца с типично развитие и такива със специални образователни потребности, визирайки предучилищната възраст. Докторантката си поставя задачата да изясни как слуховите процеси, които са присъщи както на музиката така и на езика се пресичат, взаимно се допълват и влияят върху грамотността на децата, особено на тези със СОП. Концептуалната рамка на доктората обхваща различните фактори, които са в основата на успешните дейности по музикотерапия в контекста на приобщаващото образование в Гърция. Като се позовава на становищата на изследователи в теорията на музиката, докторантката стига до извода за възможностите на адаптивна типология на музикалните терапевтични дейности, която може да се осъществи на различни нива и в различни форми, чрез различни техники и подходи по време на специфичните сесии.

В първа глава от теоретичната част докторантката разглежда влиянието на музиката върху развитието на детската личност. Познавайки се на водещи автори в областта на музикалното образование, Вая Цока фокусира вниманието на връзката между музика и:

- развитието на мозъчните функции,
- двигателните умения / визирани са музикалните термини ритъм, синхронизация на процесите по време на движение, както и пространствено времевите възприятия, които са в съответствие с музикалното възприятие/
- академичните умения - четене, писане, математика .
- когнитивните умения – памет, внимание, концентрация;

Интерес представляват и други основни акценти в тази глава, а именно:

- за потенциални възможности на деца и учениците, които са се занимавали с различни музикални дейности да развият своите по-добри способности в областта на математическите знания, възприемането и обработката на различни сензорни стимули, по-високата концентрация на вниманието и подобрен капацитет на паметта.

Връзката на настоящата разработка с изследването е най-добре изявена в глава 1.5.2. „Музикотерапевтични подход в обучението“. Подробно описаните тук терапевтични сесии с музика / цитирани са точно авторски експерименти / в различни периоди от време , вариращи от 1945 до днешни дни доказват положителното влияние върху различни групи изследвани лица в областите: фонологична памет и сходство, слушане и разбиране на текст ; слушане и четене ; музика и използване на символи; музика и математически операции. В заключението е представена обобщена таблица на всички представени до момента изследвания относно ефектите на музиката в различните области на човешкото развитие.

В тази глава докторантката показва уменията си за разсъждения, обобщения и възможности за добър теоретичен анализ на точно подобрите източници в областта на експерименталното музикознание.

Втората глава е посветена на музикалната възприемчивост като уникална характеристика на всеки индивид, свързана с неговата обща интелигентност. Тук докторантката цитира Едуин Гордън (2007), който категоризира 8 вида музикална възприемчивост и 6 основни етапа, при които тя се протича. Като положителна страна в тази глава трябва да отбележа обстояния преглед и анализ на съществуващите, публикувани и апробирани авторски музикални тестове в периода 1919-1989 г. Те обхващат различни специфични страни в областта на измерването на общата музикалност на индивида, както и на неговата музикалната възприемчивост. Тук докторантката прави акцент върху приноса на Едуин Гордън, който разработва пет теста за музикална чувствителност и възприемчивост . Тя анализира тяхната специфична характеристика: базирани са на различната възраст на детето / започва от 3-4 годишна възраст/, разделени са на два основни модела – мелодичен и ритмичен и често се използват в образователната практика поради лесното прилагане, кратката продължителност и високото ниво на валидност. Заключението на Вая Цока е, че те са приложими при деца в норма и такива със СОП.

Докторантката прави естествена и логична връзка с **третата глава** на дисертационния труд, посветена на фонологичното осъзнаване, като общ термин. Той включва много умения и концепции, свързани с процеса на разбиране на основните структурни елементи на думата , способността да се разпознават и манипулират звуците . В параграф 3.2. докторантката изяснява нивата , етапите на този процес, позовавайки се на авторитетни научни изследвания. Терминът е разгледан в пряката връзка с процеса на четене като когнитивна функция на разпознаване на символи и тяхното разбиране в умствен план / параграф 3.4./.

В подкрепа на хипотезата за причинно - следствената връзка между фонологично осъзнаване и обучението за четене в параграф 3.4.1. са цитирани проучвания в Швеция, Германия и Гърция . Пряко свързан с темата е раздел 3.5 „Фонологично осъзнаване и специални образователни потребности“ , в които докторантката се позовава на изследвания , проведени с деца с дислексия , с лека и умерена умствена изостаналост.

Четвърта глава е фокусирана върху връзката между музиката и четенето. Представен е теоретичен преглед на научни изследвания в тази област, посветени на връзката между музикалните елементи „тон и ритъм“ с четенето и фонологичното осъзнаване . В параграф 4.1.1 се акцентира върху проведени авторски, експериментални проучвания и установяване на връзката между ритъм и интонацията в музиката и разпознаването на думите в речта; възприемането на

тоналността и слуховите стимули с ефективното различаване на звука в думата и разбирането на езиковите структури. В този раздел от дисертацията са проучени и изследвания, насочени към хора с увреждания. Диагностицираните при тях проблеми, свързани със затруднения в четенето и правописа са в ключова връзка със способността за музикално - слухова обработката, тоналност и ритъм, особено при деца с дислексия. Четвърта глава завършва с параграфи от 4.2 до 4.5., които са свързани с целите на количественото и качествено изследване и поставените в тях задачи. Съвсем логично те да бъдат отнесени/ пренасочени към изследователската част, т.е. към пета глава.

Втората част – изследователския подход започва с пета глава. Тя представя методологията на изследването. Ясно е формулирана целта, на първата част от изследването - количественото.

Броят на изследваните тук е 94 деца, които са разпределени в две групи- 44 са с типично развитие, а 51 са със СОП диагностицирани съответно с: обучителни трудности, поведенчески проблеми, лека умствена недостатъчност, хиперактивност и дефицит на вниманието (ХДВ). Тяхната възраст е в интервала 5-9 години и обхваща деца от предучилищна и начална училищна възраст от държавните образователни институции в Гърция. Основни инструменти за събиране на данните са: демографски въпросник, тест оценка за възприемчивост на музиката; инструмент – тест оценка за фонематично осъзнаване; психометричен тест, свързан със способността за четене. Всички те отговарят на поставените изследователски цели.

Процесът на работа върху тази част от експеримента е с продължителност - един учебен срок в периода 2021-2022г. Тестовите са проведени в държавни училища в префектура Лариса и Магнезия. За провеждане на изследването са осигурени стандартизирани условия за тестване: тиха и спокойна среда, звукова система и всички необходими технически средства. Описана е точната процедура за провеждане на основния тест и подтестовите за фонемна дискриминация и РММА – тест за музикална чуваемост с два компонента музикално-тонален и ритмичен. Статистическият анализ на данните включва използването на статистически пакет SPSS 23.0, t- тестове за сравняване на средните стойности, дисперсионен анализ ANOVA и коефициент за корелация на Pearson. Оформените общо 8 таблици дават точна представа за получените резултати по време на проведените изследвания. Ще обобща, че прилагането на горе посочените статистически инструменти е удачно и съпоставянето на данните за постиженията на двете групи деца / и подгрупи със СОП/ по посочените параметри на теста показват, че получените резултати са статистически значими по отношение на фонематична дискриминация, както в тоналната и ритмичната част на проведеното изследване.

Докторантката прави естествена и логична връзка с втория раздел на изследователската част в дисертационния труд с качествено изследване, което е насочено към учители. Те са 15 участници във възрастова граница 31-50 години и точно описан статус на образователен ценз и трудова заетост /с.126-127/. Проведените интервюта и структурираните в тях 8 въпроса най-общо са насочени към образователните практики с деца със СОП, както и възможността за включване на музикалната терапия в образователната система на Гърция. Интервюираните споделят единодушно нейните предимства в процесите на комуникация, обучение / четене, математика, и др./, за развиване и усъвършенстване на емоционални, умствени социални и когнитивни дадености на детската личност / за деца с типично развитие и такива със СОП/, за необходимостта от специализираната подготовка на музикотерапевти.

Обобщение: Добре изградената изследователска част и проведените интервюта с учителите обогатяват дисертационния труд и доказват ефективността на използваните музикотерапевтични техники.

Научнотеоретични и практико-приложни приноси

1. Реализиран е обширен теоретичен преглед и анализ на съществуващите концепции и подходи в областта на музиката , както и нейните спомагателни, терапевтичните функции в процеса на фонологичното осъзнаване и овладяване на четенето, прилагани при учениците в норма и такива със СОП.

2. За особеностите и спецификата на изследването са удачно подбрани и конструирани т.н. инструменти , в които са включени : демографски въпросник , тест за оценка на музикалната възприемчивост; тест за фонематично осъзнаване и фонемна дискриминация ; психометричен тест, свързан със способността за четене . Те биха могли да се използват като „модели“ за бъдещи научни разработки в областта на музикознанието, приложната лингвистика и логопедията. В този смисъл дисертацията има и практико-приложен характер.

3. Докторантката прокарва идеята за създаване и включване на специална програма за музикотерапевтични дейности в образователната система на Гърция, която все още не е добре разработена и която би била ефективна и адаптивна в взаимосвързания процес музика- фонологично осъзнаване – четене, както при ученици със СОП, така и при тези в норма.

Автореферат

Авторефератът е разработен върху 41 страници. Той отразява структурата на труда и представя правомерно всички глави на разработената дисертация.

Публикации по темата на дисертацията

Научните публикации, които представя докторантката Вая Цока са три на брой. Периодът е от м. октомври 2021 г. до края на 2022 г. Те са тематично свързани с дисертационния труд и представят отделни етапи от него. Две от тях са публикувани в сборник от проведената „Международна конференция за насърчаване на образователните иновации“ 2021 и 2022 г. в префектура Лариса, Гърция. Третата е публикувана в сборника на ФНОИ „ Образование и изкуства: традиции и перспективи“ - 2022 г.

Като брой и съдържание отговарят на изискванията за допускане на автора до защита.

Лични впечатления

Нямам лични впечатления от докторантката Вая Цока.

Бележки от съдържателно естество:

Работата би спечелила ако в теоретичната част - първа и втора глава бъде отредено мястото и на концепцията на музикалния педагогически подход Орф-Шулверк, като креативен начин за работа с деца, съчетаващ ритъм, говор, музика, движение, както и на логоритмиката, чиито възможности са пряко свързани с целите на разработката.

Въпроси:

1. На базата на вашия опит в изследването споделете какви музикални жанрове използвате в споменатите тестове за музикална чувствителност, ритъм, темпо.

Заключение:

Като цяло представеният труд доказва, че докторантката Вая Цока притежава теоретични и практически познания в областта, в която работи. Представените теоретични анализи и методологията на изследването отговарят на специфичните изисквания за подобна научна разработка. Те демонстрират личен интерес и професионална ангажираност на докторантката към темата.

Давам своята положителна оценка на обсъждания труд на Вая Цока, на представените автореферат, обобщени изводи и препоръки към практиката.

Всичко описано, в моята рецензия ми дава основание да предложа на **УВАЖАЕМОТО НАУЧНО ЖУРИ ДА ПРИСЪДИ НА ВАЯ ЦОКА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”**, в област на висше образование - Педагогика, професионално направление Педагогически науки, Докторска програма „Специална педагогика”.

10.06.2023 г.
София

Автор на становището:.....

доц. д-р Данка Щерева Николова